

Boekbesprekingen

Willem van der Ham, *Reuzenarbeid. De bouw van het moderne Nederland in beeld 1861-1918*. Rotterdam: naio10 uitgevers 2021, 256 pp., ISBN 978-94-6208-622-7, hc.

LAURAN
TOORIANS

In 1825 maakte Niépce zijn eerste afbeelding op een lichtgevoelige plaat. Onder meer Daguerre en Fox Talbot experimenteerden verder en in 1847 presenteerde Blanquart-Evrard de albuminedruk waarmee fotografische opnamen reproduceerbaar werden. In 1850 kwam de glasplaat als negatief en in 1871 vond Maddox de zilverbromidedruk uit waardoor de glasplaat droog kon worden ingezet. De moderne fotografie was uitgevonden en de rest is geschiedenis. Opmerkelijk is nog dat al in 1861 de eerste kleurenfoto werd gemaakt.

Dat fotografie kon worden ingezet voor het documenteren van zaken en situaties werd ook al snel ingezien. Waar Napoleons geleerden nog blij waren met de eerste potloden die Nicolas-Jacques Conté had ontwikkeld, trok Maxime Du Camp – vergezeld door Gustave Flaubert – al in 1849 met een fotocamera naar Egypte om daar het grootse verleden vast te leggen. Velen volgden dit voorbeeld, ook elders in de vers gekoloniseerde, exotische oorden. Maar ook dichterbij huis werden de mogelijkheden van deze nieuwe techniek snel gezien. In 1861 maakte Pieter Oosterhuis (1816-1885) foto's van de bouwwerkzaamheden aan de Willemsluis. Vergelijkbare foto's uit de Verenigde Staten die kort daarvoor in Nederland lovend waren besproken, zullen hem daartoe hebben geïnspireerd.

De foto's die Oosterhuis maakte, horen tot de eerste landschapsfoto's die in Nederland zijn gemaakt en zij verraden het oog van de kunstenaar die de fotograaf, zoon van een kunstschilder, ook was. Meteen werd duidelijk dat hier een vorm van documentatie werd geleverd die ook voor de ingenieurs en andere bij de bouw betrokkenen van grote waarde was. Meer gedetailleerd en nauwkeuriger dan de weergave door een tekenaar of kunstschilder waarmee eerder moest worden volstaan. Bovendien werd al snel ook de propagandawaarde van dergelijke foto's gezien: kijk eens wat wij kunnen. Al in 1867 kreeg een onbekende fotograaf specifiek de opdracht om de bouw van de brug over de Maas bij Crèvecoeur te documenteren en al snel werd dit een vast onderdeel van de opdrachten aan aannemers. Deze goede gewoonte bleef bestaan tot in 1949.

Het resultaat is een indrukwekkend aantal series historische foto's van grote waterstaatkundige werken. Die series, en soms ook individuele foto's, bevinden zich in diverse archieven en deels uit beeld. Deels, want binnen de fotografiegeschiedenis bleef er belangstelling. Zo verscheen er in 1993 een biografie over de fotograaf Oosterhuis ter gelegenheid van een tentoonstelling in het Amsterdamse Gemeentearchief en heeft onder andere Mattie Boom over dit onderwerp gepubliceerd.¹ Willem van der Ham brengt deze vroege foto's nu ook weer volop in de context van de waterstaatsgeschiedenis. In een in alle opzichten indrukwekkend boek bracht hij een groot aantal van deze historische foto's samen

1 Flip H. Bool & Anneke van Veen, *Pieter Oosterhuis (1816-1885)* (Amsterdam 1993); Mattie Boom, 'Moderne Landschaft. Die Ingenieur-fotografie und das Bild der Niederlande', in: Jenny Reynaerts (red.), *Der weite Blick. Landschaft der Haager Schule aus dem Rijksmuseum* (München, 2008) 69-97.

en geeft daarmee een beeld uit de eerste hand van ‘de bouw van het moderne Nederland’ gedurende de periode 1861-1918. Begeleidende teksten bieden context en achtergronden, zowel bij de betreffende werken als bij de fotonhistorische aspecten van deze bijzondere bronnen, foto’s waarin je als kijker gemakkelijk kunt verdwalen.

De opzet van het boek is thematisch met hoofdstukken over schaalvergroting, toegang tot de zee, achterlandverbindingen, rivierverbetering, kustverdediging, landaanwinning, ontginning, spoorbruggen en spoorwegen. Per hoofdstuk worden steeds ook een of twee thema’s nader uitgelicht en is er steeds een korte biografie van een ingenieur. De titel *Reuzenarbeid* is bijzonder treffend. De werken zijn vaak enorm en naast het – in de ogen van nu – verbijsterend omvangrijke handwerk door grondwerkers zijn ook de machines als kranen en graafmachines enorm. En waar tegenwoordig al dat materieel van ijzer en staal is, valt op hoeveel hout er werd gebruikt, tot en met uitgebreide constructies van aan elkaar gelegde planken als rails voor kruiwagens en (hand-)karren. Ook het klassenverschil op ‘de werkvloer’ valt op: hoge heren met hoge hoeden, lager kader met bolhoeden en arbeiders met platte petten zijn op vrijwel alle foto’s te vinden. Foto’s waarvoor overigens lang moest worden geposeerd zodat je er als kijker ook over verbaast hoe weinig bewogen figuren er te zien zijn. De foto’s zijn scherp tot op het kleinste detail en tot in elke uithoek van de foto. Maar dat was natuurlijk ook precies het doel. Het boek is daarmee een eerbetoon aan de fotografen die niet allemaal met naam bekend zijn.

Met *Reuzenarbeid* maakte Van der Ham een boek dat velen zal bekoren. Het is een mooi kijkboek met vele ‘zoekplaatjes’ die door het grote formaat uitnodigen om er lang naar te kijken, het laat op de meest directe wijze zien wat er in de bestreken periode aan ‘reuzenarbeid’ is verricht en het vormt een waardevolle bijdrage aan de geschiedschrijving van de fotografie in Nederland. En weliswaar komt niet elk deel van het land even goed aan bod (met name het noorden en het oosten zijn slecht bedeed), maar toch zal elke Nederlander er werken en plaatsen in vinden die hij of zij kent. Zelfs de spoorbrug over de Waal bij Nijmegen, waar Nescio in *De uitvretter* (1911) zijn verhaalfiguur Japi vanaf liet stappen, staat erin. ‘En altijd stroomde ’t water naar het westen. En dat betekende nog niets. Het heeft zeker honderd maal drie en vijftig jaar naar dien kant gestroomd. En langer. Nu ligt de brug er over. Nog maar kort, nog maar wat jaren. En toch heel lang.’ Die brug is niet meer, maar we hebben de foto’s nog.

LAURAN TOORIANS

Ties Poeth, *De Vloed. Het land van de kikkers en de kracht van water*. Venlo: Shinz 2020, 48 pp. ISBN 978-94-91032-53-0, hc.

Dat de Sint-Elisabethsvloed kunstenaars inspireert, is overduidelijk. Lotte Jensen illustreerde dat met oude en nieuwe voorbeelden nog in het vorige nummer van dit tijdschrift.² Vaak gaat het dan over het verdrinken van de Grote Waard en het ontstaan van de Biesbosch, maar de vloed had nog een ander en minder bekend gevolg. Begin veertiende eeuw werd bij het turfsteken nabij Niervaart (het latere Klundert) in het veen een bloedende hostie gevonden. Dit ‘Mirakel van Niervaart’ ontwikkelde zich in korte tijd tot een bedevaartsoord. In 1449 liet Jan van Nassau de miraculeuze hostie naar Breda overbrengen, waarmee de Grote Kerk in die stad tot aan de Reformatie het centrum van een lucratieve bedevaart werd. Behalve de inkom-

² Lotte Jensen, ‘Het kindje in de wieg. Een iconisch beeld uit de Sint-Elisabethsvloed’, *TvWG* 30 (2021) 4-12.